

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Article Type: Research article

Geliş Tarihi: 05.12.2022

Submitted: 05.12.2022

Kabul Tarihi: 14.12.2022

Accepted: 14.12.2022

<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1214969>

Tuğçe ATİK¹

TOPLUMSAL CİNSİYET ve MİLLİYETÇİLİK: BULGAR MİLLİYETÇİLİĞİNDE KADINLARIN ROLÜ

Öz: Bu makalenin amacı ulus inşasında ve milli hareketlerde kadınların rolü ve önemine Bulgar milliyetçiliğı örneğinde vurgu yapmaktır. Son dönemlere kadar milliyetçilik çalışmalarında kadınların toplumsal ve tarihsel aktörler olarak önemi azımsanmış ya da tamamen göz ardı edilmiştir. Bu olgunun sebeplerinden biri kadınların erkekler gibi, aktif ve sürekli bir şekilde siyasi alanda ve silahlı mücadelelerde yer almamasıdır. Oysaki son yıllarda sosyal bilimcilerin ortaya koyduğu gibi kadınlar milli hareketlere ve milli devletlerin kuruluş süreçlerine erkeklerden farklı şekillerde ve düzeylerde katılım sağlamıştır. Milliyetçilik öncesi dönemlerde kadının toplumdaki konumunun ataerkil düzene göre belirlenmesi kadınların görevlerini hane içi ile sınırlamıştır. Milli hareketler başladığında kadınlar bu konularını derhal değiştirmemiş ancak kendilerine biçilen toplumsal işlevler çerçevesinde milliyetçilik projelerine katılmışlardır. Bu makalede kadınların milliyetçi süreçlere katılımı 19.yüzyılda başlayan Bulgar milli hareketi çerçevesinde irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Milliyetçilik, Bulgar Milliyetçiliğı, Milliyetçilik ve Kadın

Gender and Nationalism: The Role of Women in Bulgarian Nationalism

Abstract: The aim of this article is to emphasize the role and importance of women in nation building and national movements in the example of Bulgarian nationalism. Until recently, the position and importance of women as social and historical actors in nationalism and nation-building processes have been underestimated or completely ignored. One of the reasons for this phenomenon

¹ Doktora öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, damlatugce@gmail.com ,
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3477-1933>

is that women do not actively and continuously take part in political and armed struggles like men. However, as social scientists have revealed in recent years, women have participated in national movements and the establishment of the nation states in different ways and levels than men. In the pre-nationalist period, the determination of the position of women in society according to the patriarchal order limited the duties of women to the household. When the national movements started, women could not change their positions immediately, but they participated in nationalism projects within the framework of the social functions assigned to them. In this article, women's participation in nationalist processes will be examined within the framework of the Bulgarian national movement that started in the 19th century.

Keywords: : Gender, Nationalism, Bulgarian Nationalism, Nationalism and Women

GİRİŞ

Milliyetçilik akademik bir konu olarak sosyal bilimciler tarafından I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra incelenmeye başlanmış ve özellikle 1980'lerden itibaren ise E. J. Hobsbawn, Anthony D. Smith ve Ernest Gellner gibi sosyal bilimciler milliyetçiliğin ortaya çıkışı hakkında önemli kuramsal çalışmalar yapmıştır.² Her ne kadar bu dönemden sonra milliyetçilik çalışmaları alanında bir atılım olsa da, toplumsal cinsiyet rolleri ve milliyetçilik arasındaki ilişkinin sorgulanması ve kadının milliyetçilikteki rolü gibi konuların irdelenmesi ancak 1990'ların başlarında Kumari Jayawardena, Floya Anthias, Cynthia Enloe ve Nira-Yuval-Davis gibi araştırmacılar sayesinde olmuştur. Kadının milliyetçilikteki rolü ve buna karşılık milliyetçiliğin kadına belirlediği görevler hakkında özellikle Yuval-Davis ve Anthias'ın 1989'da yayınladıkları "Kadın-Ulus-Devlet" (Women-Nation-State) adlı çalışma ve yine Yuval-Davis'in 1997'deki "Toplumsal Cinsiyet ve Ulus" (Gender and Nation) adlı çalışmaları toplumsal cinsiyet ve milliyetçilik araştırmalarına yeni bir boyut kazandırmaları açısından oldukça önemlidir. Ancak her ne kadar bu çalışmalar kadının milletlerin ve milliyetçiliklerin önemli bir parçası olduğunu ortaya koymuşsa da, bugün hala milliyetçilik çalışmalarında toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ve özellikle kadının ulusun şekillenmesinde ve sürekliliğindeki etkisi göz ardı edilmektedir. Yuval-Davis milliyetçilik kuramlarının millet ve kültürün yeniden üretiminin uzun süredir tartışıldığını ancak bunlar tartışılırken bu süreçte kadınların önemine değinilmediğini, bunun yerine devlet bürokrasisine ve diğer devlet aygıtlarına vurgu yapıldığını belirterek eleştirir. Ona göre "...milletleri biyolojik, kültürel ve sembolik olarak yeniden üreten (sadece?)

---

²Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: "Eleştirel Bir Bakış"*, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015), 12.

bürokrasi ve entelijensiya değil, kadınlardır.” Kadınlarnn milliyetçilik ve millet tartışmalarından dışlanmalarının nedeni millet ve milliyetçiliklerin kamusal siyaset alanının bir parçası olarak görölmesi buna karşın kadınlarnn siyasi açından önemsiz görölme özel alana yerleştirilmesidir.³

Yuval-Davis ve Anthias kadınlarnn etnik ve ulusal sürece katılımına dair beş temel nokta belirlemiştir. Onlara göre kadınlr bu etnik/ulusal sürece;

- Etnik topluluk üyelerinin biyolojik üreticileri,
- Etnik/ulusal grubun sınırlarının üreticileri,
- Topluluğun ideolojik üreticileri ve kültürün taşıyıcıları,
- Etnik/ulusal farklılıkların göstergeleri,
- Ulusal, ekonomik, siyasi ve askeri mücadelelere katılmaları olarak yer alırlar.⁴

Anthias ve Yuval-Davis’in milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet çalışmalarına yaptığı bu muazzam katkıdan başka Sylvia Walby de ulusal projelerin kadın ve erkekleri farklı şekillerde etkilediğine, dolayısıyla kadınlarnn ve erkeklerin milli süreçlere katılımın birbirinden farklı olduğunu belirtir.⁵ Walby’nin bu tespiti oldukça önemlidir. Çünkü kadınlarnn ulusal mücadelelere katkısı ve etkisinin milliyetçilik çalışmalarında bu kadar sönük kalmasının bir nedeni de kadınlarnn ulusal süreçlerde etkili olabilmesi için erkekler gibi cephede ya da siyasette yer alması gerektiği şeklindeki dar bakış açısidir. Kadınlarnn milliyetçilikle bağdaştırılmamasının bir sebebi de ulus devletin doğası gereği maskülen/erkeğe dair bir yapı olduğu fikridir. Örneğin, milliyetçiliğin terminolojisinde sıkça kullanılan şeref, cesurluk, korkaklık, vatanseverlik gibi kavramlar erkeklerle özdeşleştirilmiştir. Buna karşılık kadınlr da ulusallaşma sürecine eşlerini destekleyerek, çocuk yetiştirerek ulusa yeni üyeler katarak ve ulusun namusunu simgeleyerek katılmışlardır.⁶ Ancak bu durum her zaman geğerli değildir. Kadınlr bazen, özellikle ulusal tehlike dönemlerinde, cephede askeri

³ Nira Yuval Davis, *Cinsiyet ve Millet*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 18-19.

⁴ Nira Yuval-Davis ve Floya Anthias, “Introduction”, *Women-Nation-State*, (Houndsmills, Basingstoke, Hampshire: The Macmillan Press, , 1989), 7.

⁵ Sylvia Walby, “Kadın ve Ulus”, içinde *Vatan Millet, Kadınlr*, ed. Ayşe Gül Altınay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 41.

⁶ Joane Nagel, “Masculinity and nationalism: gender and sexuality in the making of nations”, *Ethnic and Racial Studies*, 21:2 (1998): 252-254.

anlamda ya da çalışma yaşamında iş gücü olarak araçsallaştırılmıştır. Ancak bu durum ortadan kalkınca tekrar kamusal alanın dışına, ev içine gönderilirler.⁷

Kadınlar siyaseten milliyetçi hareketlerde erkekler tarafından baskılanmış olsa da, ulusun anneleri olarak güçlü bir sembolik role sahiptirler. Ailenin ve ulusun savunucusu olarak erkekler ailenin ve dolayısıyla kadının saflığı ve temizliğini korumakla da yükümlüdür. Zira kadının utancı ailenin, ailenin utancı ulusun, ulusun utancı da erkeğin utancıdır. Bu geleneksel bakış açısı kadın bedenini hedef haline getirmiş, cinsel şiddet ve tecavüzün etnik ve milli çatışmalarda silah olarak kullanılmasına yol açmıştır. Aynı şekilde kadınların toplumdaki bu kırılğan konumu kadının bedeni ve namusunu ulusal mesele haline getirmiştir.

Walby'nin üzerinde durduğu ve sorguladığı bir diğer konu da kadınların milliyetçi hedeflerin gerçekleşmesinde daha az militarist yaklaşması ve şiddet yöntemine daha az başvurmasının kadınların daha az milliyetçi olduğunu gösterip göstermediğidir. Walby yaptığı incelemesinde kadınların militarist milliyetçilikten uluslararası işbirliği ve barışa yatkın oldukları sonucuna varmıştır.⁸ Ancak biz bu çalışmada kadınların şiddete daha az başvurarak erkeklerden daha az militarist olduğu için değil, özellikle ataerkil toplumlarda kadınlara biçilen rol nedeniyle milliyetçilik projelerine domestik alanda katıldığını savunuyoruz. İncelemekte olduğumuz Bulgar milliyetçiliği örneğinde Bulgar kadınların ilk milliyetçi fikirleri Protestan misyoner okullarında Protestan ahlakı çerçevesinde aldıkları görülecektir. Milliyetçiliği böyle bir kanaldan öğrenen kadınların milli sürece siyasi ya da askeri alanda değil, ulusun en küçük parçası olan aile kurumunun ve kültürün taşıyıcıları olarak katılmaları şaşırtıcı değildir. Ayrıca ileride görüleceği gibi özellikle 1870'lerden itibaren Bulgar kadınlarının eğitim seviyesindeki artış sayesinde kamusal alana daha fazla katılımıyla birlikte Bulgar kadınlarının hem komitacılık faaliyetlerinde hem de siyasette daha fazla yer almaya çalıştığı görülmektedir. Bu çalışmada milliyetçilik çalışmalarındaki bu eksikliği işaret ederek Bulgar milliyetçiliğinin mayalandığı ve filizlendiği 19.yüzyılın başlarından itibaren Bulgar kadınının Bulgar milleti için ne ifade ettiğini ve Bulgar kadınlarının milliyetçi harekete ne şekilde katıldıkları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

---

⁷ Deniz Kandiyoti, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 162.

⁸ Walby, "Kadın ve Ulus," 55-56.

Milletin Biyolojik ve Kültürel retiminde Bulgar Kadınları

Bulgar milli hareketi döneminde kadınların ve kız çocuklarının kamusal alana ilk adımı milli uyanış çerçevesinde ivme kazanan eğitim seferberliği sayesinde oldu. 1840'lardan itibaren Bulgarlar eğitimin hem kurulmakta olan Bulgar milleti hem de milletin yeni üyelerinin biyolojik üreticileri olarak kadınlar için öneminin farkına varmaya başladılar. Bu ilk dönemde kadınların eğitimi becerikli kız çocukları ve iyi anneler yetiştirmek üzerine odaklanmıştır. Ancak daha sonraları kadınlar özellikle öğretmenler olarak milli değerlerin yeni nesillere aktarılması konusunda milli kültürün taşıyıcıları olmuş ve milletin kültürel olarak yeniden üretimine katkı sunmuşlardır.

19.yüzyılın başlarına kadar Bulgarlar Sultan'ın sadık tebaası olarak bilinirdi. Coğrafi olarak imparatorluk başkentine yakın olması Bulgarların meskn olduğu toprakların kontrolünü kolaylaştırıyordu. Bulgarlar arasında milli uyanışın geç olmasının bir nedeni diğer topluluklarda olduğu gibi (rneğin Fenerli Rumlar) milli bilinci uyandıracak bir orta sınıf olmamasıydı. Ancak 19.yüzyılda Bulgarların yaşadığı bölgelerde bir takım iktisadi ve sosyal değişimler meydana geldi. Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ve artan ticaretle Avrupa ile temas arttı ve yavaş yavaş bir Bulgar orta sınıf belirmeye başladı.⁹ Bu orta sınıf Bulgar milletin eğitimi için gerekli finansal sağlamakta oldukça önemli rol oynamıştır. Bulgaristan'da erkekler için başlayan seküler eğitimden hemen kısa bir süre sonra, her ne kadar erkekler için kurulan okullar kadar yaygın olmasa da kızlar için de modern okullar kurulmuştur.

Bulgaristan'da kızlar için ilk seküler okul 1841'de kurulmuş ve bu okulların sayısı 1850'lerde 35'e, 1878 yılında ise 90'a ulaşmıştır. Bulgaristan'da 1850'lerde kadınların eğitimini savunan kişiler genellikle erkek aydınlardı çünkü bu dönemde kızların eğitimi hakkında fikir ne sürebilecek bir kadın aydınl grubu mevcut değildi. Bu dönemde milliyetçi aydınl kadınların eğitim almamasını ulusun refahı ve ilerlemesi için önemine vurgu yapmaktaydı. Ancak bu dönemde kızların eğitimine destek verilmesi onların iyi bir anne ve iyi bir eř olmasını sağlamak gibi geleneksel değerlerle i içe geçmişti. Bunun yanında eğitimli kadınlar ulus için iyi vatandaşlar yetiştirerek ulusal mücadeleye katkıda

---

⁹ mer Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu), 38.

bulunacaktı.¹⁰ Dolayısıyla kadınlarının eğitimi meselesinin aynı zamanda milli bir değeri de vardı.

Bulgar reformcu ve milliyetçi aydınları özellikle 1850'lerden sonra kadınların eğitimi ve milletin inşası konusundaki fikirlerini dile getirmeye başladılar. Bulgar milli uyanış döneminin önemli şairlerinden olan ve Bulgar milli eğitiminin gelişmesi için önemli adımlar atan Petko Slaveykov, kadınların erkeklerle eşit olması gerektiğini ve kadınların siyasi, ekonomik ve eğitim sorunlarının çözümünde etkin rol alması gerektiğini düşünmekteydi.¹¹ Slaveykov erkeğin, ailenin ve tüm ulusun kadınların eğitimine bağlı olduğunu düşünmekte ve hatta kadınların eğitiminin erkeklerden daha fazla desteklenmesi gerektiğini düşünmekteydi.¹² Bulgar devrimci-komitacı hareketinin öncü isimlerinden olan Lyuben Karavelov da "Bağımsızlık" (Nezavisimost) ve "Bilgi" (Znanie) gazetelerinde kadının toplumdaki ve ulustaki yeri hakkında provakatif yazılar yazmaktaydı. Karavelov'a göre devrimi sadece aydın insanlar yapabiliyordu ve kadın ulusun önemli bir parçası olarak aydın gruba dahil olmalıydı. Ona göre köleler sadece köle, eğitilmiş anneler ise özgür bireyler yetiştirebilirdi. Dolayısıyla Bulgar milli hareketinin ilk aşamalarında kadının görevi bir anne ve bir eğitimci olmakla sınırlıydı. Kadına biçilen bu domestik rol ilk kurulan kadın örgütlerinin isminde de kendini gösterdi. Bu örgütlerin isimlerine bakıldığında önemli bir kısmının annelik ("Anne", Anne Sevgisi" "İyi Yetiştirilmiş Anne" gibi) vurgusu görülmektedir.¹³

İlk Bulgar kadın örgütü Lom'da 1857'de kuruldu. 1860'lara kadar bu örgütlerin sayısı 61'i buldu ve 7 tanesi Osmanlı İmparatorluğu sınırları dışındaydı. Bu dönemdeki kadın örgütlerinin temel hedefi eğitim, hayır işleri için fon yaratmak ve konferanslar düzenlemektir.¹⁴ 1870'lerde Bulgar kadın örgütleri kızların

---

¹⁰ Krassmira Daskolava ve Georgeta Nazarska, *Women's Movement and Feminism in Modern Bulgaria (1850's-1940's)*, (Sofya: Bulgarian Association of University Women, 2006), 5-6.

¹¹ Penka Angelova, "Women and Nationalism: on the Position of Women in the Nationalist Movements of the Balkan Peninsula", *UCLA Women's Law Journal*, 5:1 (1994): 55-56.

¹² Krassmira Daskolava, "Nation-Building, Patriotism, and Women's Citizenship: Bulgaria in Southeastern Europe", içinde *Girl's Secondary Education in the Western World: From the 18th Century to the 20th Century*, ed. James C. Albisetti, Joyce Goodman and Rebecca Rogers, (Londra: Palgrave Macmillan, 2010), 153.

¹³ Angelova, "Women and Nationalism," 55-56.

¹⁴ Nadezhda Alexandrova, "Women, Nation and Narration in Bulgarian History of 19th Century", *Feminist Approaches in Culture and Politics*, Cilt:17 (2012): 5.

eğitimi için uluslararası aktivitelerde bulunmaya başladı. 1869 yılında Tırnova’da Evgenia Kissimova öncülüğünde Kadınlar Konseyi kuruldu. Konsey’in açılışında yaptığı konuşmada Kissimova kadınların ilk görevinin “saygın kızlar” yetiştirmek olduğunu belirtmiştir. Çünkü ona göre yalnızca saygın kadınlar millete faydalı erkekler yetiştirebilirdi.¹⁵ Kissimova kadınların eğitimi için çeşitli yardım kampanyaları düzenlemiştir. Örneğin, Sırp kraliçesi Karmen Silva’ya iki Bulgar kızın Bükreş’teki ünlü bir lisede eğitim alması ricasında bulunmuş, bir mektup ve sembolik bir hediye olarak diktiği elbiseyi göndermiştir. Sırp kraliçesinin olumlu yanıtıyla birlikte iki Bulgar kız Bükreş’teki Azil Elena Domna lisesinde eğitime başlamıştır.¹⁶ İbrail’deki kadın dernekleri de özellikle 1870’lerden itibaren Bulgar kızların eğitimi, Bulgaristan’a kitap yollanması ve Bulgar Kilisesi inşası gibi işler için fon yaratmaya başlamışlardır. 1869’da Tula’da kurulan kadın derneği *Nadezhda* (Umut) Odesa ve İstanbul’da birçok yardım derneğini desteklemiş ve Bulgar kızların eğitimi için faaliyetler düzenlemiştir.¹⁷

1850’lerde Sırbistan, Rusya ve Romanya gibi yerlerde eğitim alan Bulgar kızları Bulgaristan’a geri döndüklerinde orada aldıkları eğitimler doğrultusunda yeni okullar açmıştır.¹⁸ Bulgar kadınlarının eğitimi ve millet için anlamının şekillenmesinde Protestan misyonerlerin de oldukça önemli katkıları olmuştur. Amerikan misyonerleri Kırım Savaşı’ndan sonra Bulgaristan’a geldiğinde bölgede ilk ve orta dereceli okullar mevcuttu. Ancak kızlara yönelik eğitim oldukça kısıtlıydı. Misyonerlere göre iyi bir Protestan İncil’i okuyup anlayabilmeliydi. Dolayısıyla Protestan ailesinin önemli bir parçası olan kızlar iyi eğitim almalıydı.¹⁹ Barbara Ellington’a göre American Board misyonerlerinin özellikle Balkanlardaki temel amaçlarından biri toplumsal cinsiyet ilişkilerini yeniden yapılandırmaktı. Bu amaçla Amerikan misyonerleri kızların eğitimi aracılığıyla Balkanlardaki Ortodoks Hristiyanlara Protestan ahlakını ve öğretilerini benimsetmeye çalışmıştır. Protestan kültürüne ve aile yapısına göre erkek aile reisi, kadın ise ailenin, toplumun ve ulusun ahlakını temsil eden eğitimli bir annedir. Bu nedenle kadın ve kadınların eğitimi Amerikan Protestan

---

¹⁵ Reeves-Ellington, *Domestic Frontiers*, 98.

¹⁶ Alexandrova, “Women, Nation and Narration,” 6-7.

¹⁷ Nadezhda Alexandrova, “The Public Presence of Bulgarian Women in Romanian Cities during the 60-70s of the 19th Century”, *Journal of Research in Gender Studies*, 4:1 (2014): 356-357.

¹⁸ Daskolova, “Nation-Building, Patriotism”, 154.

¹⁹ Reeves-Ellington, *Domestic Frontiers*, 52.

misyonerlerinin “dünyayı modernleştirme projelerinin” merkezinde yer almaktaydı.²⁰ Amerikan misyoneri Bulgar kadınlarını Protestanlığa devşirmede çok başarılı olamamışlardır. Ancak Bulgar kadınlarının eğitimin ve annelik görevinin millet için önemini kavramasında oldukça önemli katkıları olmuştur. Örneğin meşhur Amerikan Protestan misyoneri Elias Riggs’in eşi Martha Riggs’in kadınlara Protestan ahlakını öğretmeye yönelik yazdığı “Annelere Mektuplar” ilk önce 1842 yılında Yunanca yayınlanmış, daha sonra Arapça, Ermenice Bulgarcaya çevrilmiştir. Mektupların Bulgarca çevirisi 1864-1867 döneminde Bulgarlar arasında oldukça popüler olan Zornitsa dergisinde yayınlanmıştır. Martha Riggs’ e göre annenin çocuğunu topluma hayırlı bir evlat olarak yetiştirmesi hem ulusa hem de Tanrı’ya karşı bir görevdi. Ayrıca, dini ve seküler konularda aydınlanmış Hristiyan anneler topluma faydalı çocuklar yetiştirebilirdi.²¹

Ellington’a göre Protestan misyonerlerinin Bulgar kadınlarına dair yaptıkları eğitim çalışmaları ulus inşasında eğitilmiş kadının hem modernitenin hem de geleneğin sembolü haline gelmesine katkıda bulunmuştur.²² Amerikan Protestan misyoneri Amerikan değerlerine sahip, eğitilmiş Hristiyan kadınlar yetiştirmek için 1863’te Eski Zağra’da daha önce Massachusetts’te kurulan Mount Hoyke Female Seminary adındaki kadınların eğitimine yönelik okulun bir benzerini açtılar. Yerel meclis Protestan okuluna tepki göstermiş ve bunun alternatifi olarak kızlar için başka bir okul açmaya karar vermiştir. Bu okula öğretmen olarak Anastasia Tosheva uygun görülmüştür. Anastasia Tosheva Rusya’dan aldığı burs sayesinde Odesa’da eğitim almış bir Bulgar kızıydı ve gelecekteki Bulgar ulusu için kadınların eğitim alması gerektiğini savunuyordu.²³ Okulun açılışında yaptığı konuşmada Tosheva kızların eğitim almasının hem Tanrı’ya hem de millete karşı bir görev olduğundan bahsetmişti. Tosheva’nın konuşmasında ilk defa kızların eğitiminin milletin ilerlemesi için

---

²⁰ Reeves-Ellington, *Domestic Frontiers*, 8-9.

²¹ Barbara Reeves-Ellington, “Gender, Conversion, and Social Transformation: The American Discourse on Domesticity and the Origins of the Bulgarian Women’s Movement (1857-1876)”, içinde *Converting Cultures: Religion, Ideology and Transformations of Modernity*, ed. Dennis Washburn ve Kevin Reinhart, (Netherlands: Brill, 2007), 124.

²² Barbara Reeves-Ellington, “A Vision of Mount Holyoke in the Ottoman Balkans: American Cultural Transfer, Bulgarian Nation-Building and Women’s Educational Reform, 1858-1870”, *Gender and History*, 16:1 (2004): 147-149.

²³ Daskolova, “Nation-Building, Patriotism,” 155.

önemli bir etken olarak ön plana çıkarılıyordu. Tosheva'nın okulu Bulgarlar arasında Protestan eğitiminin önünü kesmek için kurulmuştu ancak fikirleri Protestan misyonerlerinin kadınların eğitime bakış açısıyla paraleldi.²⁴

Milletin Sınırları ve Temizliğinin Simgesi Olarak Kadın Bedeni

Çatışma ve milli hareketin şiddetlendiği dönemlerde ulusun sınırları ve saflığı kadın bedeni üzerinden de tanımlanır. Kadının bedeninin temizliği aynı zamanda ulusun saflığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle milli çatışma dönemlerinde tecavüz sıklıkla bir silah olarak kullanılmıştır. Çatışma dönemlerinde kadına cinsel saldırıda bulunmak aynı zamanda o milleti kirletmeye de yönelik bir harekettir. Çünkü milliyetçi söylemde kadının namusu ile ulusun namusu arasında sıkı bir bağ vardır. Kadının ve milletin namusunu korumakla yükümlü olan erkek, bunu başaramadığında milletini de koruyamamıştır. Bu nedenle milliyetçi şiddet kadınların bedenleri üzerinden de uygulanmıştır.²⁵ Başbakanlık Osmanlı arşivleri Bulgar milli hareketi sırasında Müslümanların Bulgar kadınlarına cinsel şiddet uyguladığı ve tecavüz ettiği ya da bunun tam aksi, komitacıların köyleri basarak Müslüman kadınlara tecavüz ettiği hakkında kayıtlar ile doludur.

Kadın bedeninin milletin saflığını bozmak için bir araç için kullanılması yanında, kadınların cinsel saldırıya uğramış oldukları provokasyonları da milliyetçi ajitasyon için önemli malzeme sağlamıştır. Örneğin 1876 Nisan Ayaklanması sırasında Osmanlı askerlerinin ve başıbozuklarının kadınlara karşı kullandıkları şiddet ve tecavüz vakaları propaganda malzemesi olarak hem Bulgarlar hem de Avrupa basını tarafından yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Nisan Ayaklanması'nın hemen ardından Ağustos ayında Bulgar gazetesi Stara Planina (Balkan Dağları) gazetesi ayaklanmadaki mezalimi vurgulamak için Kalofer'de 40 kadının önce tecavüz edildiğini sonra diri diri yakıldığını ifade etmiştir.²⁶ 1876 Nisan Ayaklanması sonrası bölgeyi incelemeye giden Amerikan savaş muhabiri Januarius Macgahan yaptığı incelemeler sonucunda yayınladığı raporlarında özellikle Batak köyünde yaptığı incelemeler sırasında gördüğü kemiklerden bahseder. Bu kemiklerin küçüklüğünden çocuklara ait olduğunu, etrafındaki

---

²⁴ Reeves-Ellington, "A Vision of Mount Holyoke," 158-159.

²⁵ Afsaneh Najmabadi, "The Erotic Vatan [Homeland] as Beloved and Mother: To Love, to Possess, and To Protect", *Comparative Studies in Society and History*, 39:3 (1997): 446.

²⁶ J.A Verrijzer-Sampimon, *Becoming Bulgarian: the articulation of Bulgarian identity in the nineteenth century in its international context: an intellectual history*, (Amsterdam: Uitgeverij Pegasus, 2006), 83.

eşyalardan da kadınlara ait olduğunu özellikle vurgular. Kadınların Avrupalı gözlemcileri görünce yıkılan evlerine ölen eşleri ve çocuklarına ağıtlar yaktıklarından, Osmanlı askerlerinin ve başıbozuklarının Bulgar kadın ve kızlarına acımasızca cinsel şiddet uyguladığından bahseder.²⁷ Raporlarında özellikle kadın ve çocukların mağduriyetleri üzerinde duran Macgahan'ın raporu detaylı incelendiğinde "Bulgar mezalimi" propagandasını yoğunlaştırmak için kadın ve çocuk gibi dezavantajlı grupları özellikle öne çıkardığı görülmektedir. Nitekim bu gayesinde başarılı olmuş ve Avrupa kamuoyunu Bulgar sorununa çekmeyi başarmıştır.

Makedonya'da Osmanlı askeri varlığını kaldırmaya çalışan komitacılar kadınları kullanarak provakasyon yapmaya çalışmışlardır. Reform gazetesinde çıkan bir habere göre Kumanova'da tarlada çalışmakta olan Bulgar kadın ve kızlara Memalik-i Şahane askerlerinin saldırdığı haberi yayınlanmıştır. Osmanlı hükümeti tarafından yapılan tahkikatta kadınların ifadesi alınmış ve böyle bir olay olmadığı ortaya çıkmıştır. Osmanlı askerleri Türkçe konuştukları için onları anlamadıklarını ve bu nedenle korktuklarını, aslında askerlerin onlara zarar vermediklerini ifade etmişlerdir. Osmanlı yetkileri kadınların bu şikâyetlerinin Osmanlı askerlerini Makedonya'dan uzaklaştırmak isteyen komitacıların işi olduğuna karar vermiştir.²⁸ Özet olarak kadın ve kadın bedeni milliyetçi projelerde saldırgan için düşmana karşı milleti kirletmek için bir silah, mağdur için ise kırılğan ve korunmaya muhtaç olduğu gerekçesiyle kamuoyunun dikkatini çekmek için propaganda malzemesi görevi görmüştür.

Siyasi ve Militarist Aktörler Olarak Bulgar Kadınları

Barış zamanlarında toplumun biyolojik ve kültürel yeniden üretimi ve ailenin bütünlüğünü sağlamakla yükümlü görünen kadının rolü savaş zamanlarında değişikliğe uğramıştır. Artık kadın sadece hane içinde değil, milli hareketin içinde de gerek katılımcı gerekse milli mücadelede yer alan devrimcilerin anneleri olarak yeni roller ve konumları olmuştur. Bulgarlar arasında milli hareketin yoğunlaştığı 1870'lerde kadınların Bulgar komitalarına destek

---

²⁷ Januarius Aloysius Macgahan, *The Turkish Atrocities In Bulgaria, Letters of the Special Commissioner of the "Daily News", With an Introduction & Mr. Schuyler's Preliminary Report*, (London: Bradbury, Agnew & Co. 1876), 22-23.

²⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Eyalet-i Mümtaze Evrakı (A.MTZ(04), 131/21, H.21.05.1323 (24.07.1905).

vermeye başlayarak milli harekete çeşitli katkılar sundukları bilinmektedir. Örneğin Bulgar milliyetçi söyleminde 1876 Nisan Ayaklanmasının bayrağını diken Rayna Knyaginya'nın özel bir yeri vardır. Rayna Eski Zağra'da Amerikan Protestan misyonerleri tarafından kurulan bir okulda eğitim almıştır. Burada dört yıl eğitim aldıktan sonra köyü Otlukköy'e döner ve öğretmenlik yapmaya başlar. Nisan Ayaklanması'nı örgütleyen Yergöğu İhtilal Komitesi Rayna'nın okulunda bir toplantı yapar ve isyanın liderlerinden biri olan Benkovski herkesi isyanda yer almaya davet eder. Rayna'dan da ihtilalin bayrağını dikmesi istenir. Rayna bayrağın üzerine "Ya İstiklal, Ya Ölüm" sloganı ve pençeli bir aslan figürü işler ve isyan başladığında da bu bayrağı taşıyarak ayaklanmanın kadın kahramanı olur.²⁹

Diğer bir örnek de Baba Tonka figürüdür. Bulgar ulusal mücadelesine 7 çocuğuyla birlikte katılan "Tonka Ana" (Baba Tonka) imajı kadınların da ulusal mücadelede aktif rol alabileceğini göstermiş ve kadının annelik dışında ulusa katkıları olabileceği fikrinin yerleşmesine katkı sağlamıştır. Tonka Ana iki çocuğunu Nisan Ayaklanması sırasında kaybetmiş, ancak bu durum onu ulusal mücadeleyi desteklemekten alıkoyamamıştır. Tonka Ana örneği Bulgar kadınına eğitimi ve erdemli olmanın yanında "kahraman" olarak da idealleştirmiştir.³⁰

1876'ya kadar kızların eğitimine odaklanan Bulgar kadın dernekleri bu tarihten sonra Nisan Ayaklanması gibi siyasi gelişmeler dolayısıyla faaliyetlerini medikal destek ve ayaklanmada yaralanan ya da mallarını kaybeden ailelere yardım şeklinde sürdürmeye devam etmiştir. Romanya'daki Bulgar kadın dernekleri 1876 Nisan Ayaklanması'nın yaralarını sarmak için Rusya, İngiltere, Romanya ve Amerikalı diplomatlarla yazışmalarda bulunmuş ve destek istemişlerdir. Romanya'da bu dönemde 1876 mağdurları adına fon yaratmak için dört kadın yardım kuruluğu vardır. Bu kuruluşların ikisi Bükreş'tedir. Bükreş'teki komitelerin biri Ekatarina Pulieva'nın önderliğinde kurulan "Bulgar Kadın Yardımsever Derneği" diğer Ekaterina Tzenovich'in önderliğinde kurulan "Yardımsever Komite"dir. Diğer dernekler ise Yergöğu'nde kurulan "Bulgar Annesi" ve İbrail'de kurulan "Druzhba"dır. Önceki dönemlerin aksine hepsi 1876'da kurulan bu kadın dernekleri kızların eğitimine değil, siyasi aktivizme yönelmişlerdir.³¹

²⁹ Macgahan, *The Turkish Atrocities*, 35.

³⁰ Angelova, "Women and Nationalism," 57.

³¹ Alexandrova, "The Public Presence of Bulgarian," 358.

Bulgar kadınları özellikle 1885'te Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesinden sonra Makedonya'daki siyasi hareketlerde etkin rol oynamıştır. 19.yüzyıldan itibaren Makedonya ve Bulgaristan'da birçok kadın cemiyeti kurulmuştur. Kesriye'deki Kadın Derneği, Stuga'daki Gizli Kadın Derneği, Kruşevo Kadın Derneği, Manastır Gizli Kadın Derneği, Helen Stone'un kurduğu Bansko Kadın İncil Derneği bunlara örnektir.1885'te Ohri'de kadın öğretmenler Virgin Mary Pazar Okulu olarak bilinen bir örgüt kurmuş, özellikle fakir kadınların eğitimine ve kadın haklarına odaklanmıştır. Kadın hakları ve eğitimine odaklanan bu dernekler aynı zamanda ulusal hareketlerde de önemli rol oynamıştır. Örneğin Virgin Mary Pazar Okulu 1900 yılında Makedonya-Edirne Gizli İhtilal Örgütü'ne katılmıştır. Virgin Mary Örgütü'ndeki kadınlar 1903 İlinden İsyanı sırasında yararlananları tedavi etmek için gizli bir hastane kurmuşlardır. Osmanlı yetkilileri hastaneden haberdar olduğunda burada çalışan kadınları devlet otoritesine karşı geldikleri gerekçesiyle tutuklamış ancak yeterli kanıt bulunamadığından bir süre sonra kadınlar salınmıştır. Daha sonra İngiltere'nin desteğiyle bölgede birkaç hastane daha kurulmuştur. Osmanlı Devleti bu hastaneleri kapatmaya çalışmış ancak İngiltere Konsolosluğu'nun tepkisinden dolayı başarılı olamamıştır.³²

İlinden Ayaklanması sırasında ve sonrasında kadınlar tutuklanan kadınların salıverilmesi ve isyanın uluslararası kamuoyuna duyurulması konusunda da çalışmalar yapmıştır. Sofya'daki kadın dernekleri, özellikle Sofya Kadın Komitesi, isyan sırasında tutuklanan kadınların serbest bırakılması için kampanyalar başlatmış ve kampanyalarda komite başkanı Ekaterina Peneva Karavelova önemli rol oynamıştır. Ekaterina Karavelova Büyük Güçleri Bulgaristan ulusal çıkarlarına kayıtsız kaldıkları sebebiyle suçlamış, yeni kurulmuş Bulgaristan'ın on binlerce muhaciri ev sahipliği yapamayacağını, dolayısıyla Makedonya'daki duruma müdahale etmeleri gerektiğini söylemiştir.

Kadınlar bu dönemde siyasi aktivizmle kamuoyu oluşturmanın önemini kavramıştır. Örneğin, 1903 yılı Kasım ayında üç kadın İngiltere ve Belçika konsolosluklarını ziyaret etmiş ve Osmanlıların Bulgarlara yaptığı mezalim ve katliamı önlemek için harekette bulunmalarını talep etmiştir. Kadınların yabancı

---

³² Nazan Maksudyan, ""This time woman as well got involved in politics!" Nineteenth Century Ottoman Women's Organizations and Political Agency", içinde *Women and the City, Women in the City*, ed. Nazan Maksudyan, (New York &Oxford: Berghahn Books, 2014), 119-120.

devletlere iletmeye çalıştığı bu dilekçe Osmanlı yetkililerini tedirgin etmiş “bu defa kadınların da politikaya karıştıklarını” kaygıyla gözlemlemişlerdir.³³ Yine 1904 yılında Bulgar kadın cemiyetleri üyelerinden olan Slavka akarova adlı kadının Selanik mahkemesince tutuklanmasına istinaden, kadının tahliye edilmesi için yabancı devletlerin konsoloslarına dilekçe vermişlerdir.³⁴

Bulgar kadınları Makedonya’daki Bulgar etelerinde belge ve mühimmat taşıyarak Makedonya’daki Bulgar milliyetçiliği propagandasında aktif rol oynamışlardır. 1903 yılında Ohri’de yedi Bulgar kadını atlarla köylerine giderken Osmanlı yetkilileri tarafından yapılan aramada üzerlerinde belgeler ve silahlarla yakalanmışlardır.³⁵ Yine 1904 yılında kadınlar meşhur komitacı Sarafov’un riyaseti altında toplanıp komitacılık faaliyetleri için para toplamış, bu toplanan paralarla dinamit alarak Edirne köylerine ulaştırılmaya çalışılmışlardır.³⁶ Bulgar kadınları çeteler için dinamit imalatında kendileri gibi bir ulusal mücadele içinde olan Ermeni kadınları ile de işbirliği yapmıştır. şıpka’da Kazanlık belediyesi tarafından yapılan bir binayı dinamit fabrikası haline getirmişler. Maria adındaki Bulgar kadın iki Ermeni kadın ile birlikte dinamit üretmiş ve ürettikleri dinamitleri evre köylere dağıtmışlardır.³⁷

Bulgar kadınları arasında milliyetçi siyasette yer alan önemli isimlerden biri Ekaterina Karavelova’dır. 1904 yılında Kadınlar Komitesi aracılığıyla ayaklanmada zarar görenlere yardım etmek için finansal kaynak yaratmaya çalışmış ve bir müsamere düzenlemiştir. Müsamereye Bulgar prensi ve annesi de katılmış ve 100 frank bağış yapmışlardır.³⁸ Bu etkinlikte toplanan para sayesinde 1905 yılında diğer kadın dernekleri ile birlikte Kadın Komitesi Manastırda darülaceze kurmuştur. Yine 1908 yılında Makedonya kadın dernekleri ile birlikte Manastır’da ayaklanma sırasında ailelerini kaybeden çocuklar için bir yetimhane

---

³³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hâriciye Nezâreti Tahriât-ı Hâriciye Odası (HR. TH), 293/55, 01.11.1903.

³⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Paris Sefareti Belgeleri (HR. SFR.04), 228/72, 29.12.1904.

³⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR. I.MN), 30/2943, H. 19.10.1321, (8.1.1904)

³⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Paris Sefareti Belgeleri (HR. SFR.04), 227/40, 28.04.1904.

³⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Eyalet-i Mümtaze Evrakı (A.MTZ(04), 125/24, H. 05.11.1322 (11.01.1905).

³⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Eyalet-i Mümtaze Evrakı (A.MTZ(04), 123/54, H.21.09. 1322 (29.10.1904).

açılmıştır. Nazan Maksudyan'a göre Bulgar ve Makedon kadınların bu diplomatik ve sosyal girişimleri sadece insani değil aynı zamanda siyasidir.³⁹

SONUÇ

19.yüzyıldaki milli hareketlerde kadınların milliyetçi mücadelelerdeki rolü genellikle birkaç ulusal kadın kahraman miti üzerinde dönmektedir. Ancak kadınların milli harekete katılımları bununla sınırlı olmayıp milliyetçiliğin asıl kahramanları olarak görülen erkeklerden daha farklı şekillerde milli hareketlerde ve milletin inşasında yer almışlardır. Önceleri anneler ve eşler olarak ailenin, kültürün ve geleneğin taşıyıcıları ve milletin biyolojik üreticileri olan Bulgar kadınları, eğitim seviyesi ve imkânlarındaki artışla birlikte milliyetçi harekette ve ulus-devlet inşasında farklı görevler ve sorumluluklar üstlenmeye başlamıştır. Örneğin öğretmenlik mesleğine adım atmalarıyla öğrencileri arasında milli bilincin artırılmasına hizmet etmiş, kadın örgütlenmeleri aracılığıyla diğer kadınları da milliyetçi projelere davet etmişlerdir. Bunların dışında cephe gerisinde tıbbi destek sunarak ya da doğrudan çete ve komitalarda yer alarak silahlı mücadelenin çeşitli evrelerinde yer almışlardır. Bulgar milli hareketinin doruk noktasına ulaştığı 1876 Nisan Ayaklanması ve sonrasında kadınların bağımsızlık ve milliyetçilik hakkındaki fikirleri olgunlaşmış ve Bulgar milliyetçiliğinin Makedonya'da yayılma çabaları esnasında kadınlar daha aktif rol oynamaya başlamıştır. Bulgar kadınlar artık millet için sadece anne kimliğiyle millete yeni üyeler sağlayan biyolojik üreticiler değil, aynı zamanda milliyetçi mücadelenin militarist ve siyasi kanadında yer alan aktörler haline gelmişlerdir.

---

³⁹ Maksudyan, "“This time woman,” 120-122.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Paris Sefareti Belgeleri (HR. SFR.04), 228/72, 29.12.1904.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR. I.MN), 30/2943, H. 19.10.1321, (8.1.1904).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Paris Sefareti Belgeleri (HR. SFR.04), 227/40, 28.04.1904.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Eyalet-i Mümtaze Evrakı (A.MTZ(04), 123/54, H.21.09. 1322 (29.10.1904).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hâriciye Nezâreti Tahriât-ı Hâriciye Odası (HR. TH), 293/55, 01.11.1903.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Eyalet-i Mümtaze Evrakı (A.MTZ(04), 131/21, H.21.05.1323 (24.07.1905).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Eyalet-i Mümtaze Evrakı (A.MTZ(04), 125/24, H. 05.11.1322 (11.01.1905).

Kitaplar

- Daskolava, Krassmira ve Georgeta Nazarska. *Women's Movement and Feminism in Modern Bulgaria (1850's-1940's)*, Sofya: Bulgarian Association of University Women, 2006.
- Daskolova, Krassmira. "Nation-Building, Patriotism, and Women's Citizenship: Bulgaria in Southeastern Europe.", *Girl's Secondary Education in the Western World: From the 18th Century to the 20th Century*, ed. James C. Albisetti, Joyce Goodman and Rebecca Rogers, 149-164. London: Palgrave Macmillan, 2010.
- Macgahan, Januarius Aloysius. *The Turkish Atrocities in Bulgaria, Letters of the Special Commissioner of the "Daily News", With an Introduction & Mr. Schuyler's Preliminary Report*, London: Bradbury, Agnew & Co., 1876.
- Maksudyan, Nazan. "'This time woman as well got involved in politics!'" Nineteenth Century Ottoman Women's Organizations and Political Agency.", içinde *Women and the City, Women in the City*, editör Nazan Maksudyan, 107-135. New York & Oxford: Berghahn Books, 2014.
- Özkırmımlı, Umut. *Milliyetçilik Kuramları: "Eleştirel Bir Bakış"*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2015.

- Reeves-Ellington, Barbara, *Domestic Frontiers: Gender, Reform, and American Interventions in the Ottoman Balkans and the Near East*, United States: University of Massachusetts Press, 2013.
- Reeves-Ellington, Barbara. "Gender, Conversion, and Social Transformation: The American Discourse on Domesticity and the Origins of the Bulgarian Women's Movement (1857-1876)", *Converting Cultures: Religion, Ideology and Transformations of Modernity*, editor Dennis Washburn ve Kevin Reinhardt, 113-139. Netherlands: Brill, 2007.
- Turan, Ömer. *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998.
- Verrijzer-Sampimon, J.A. *Becoming Bulgarian: the articulation of Bulgarian identity in the nineteenth century in its international context: an intellectual history*, Uitgeverij Amsterdam: Pegasus, 2006.
- Walby, Sylvia. "Kadın ve Ulus", içinde *Vatan Millet, Kadınlar*, editör Ayşe Gül Altınay, 35-63. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Yuval-Davis, Nira ve Anthias, Floya. "Introduction", içinde *Women-Nation-State*, 1-15. The Houndsmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan Press, 1989.

Makaleler

- Alexandrova, Nadezhda. "The Public Presence of Bulgarian Women in Romanian Cities during the 60-70s of the 19th Century", *Journal of Research in Gender Studies* 4:1 (2014): 353-363.
- Alexandrova, Nadezhda. "Women, Nation and Narration in Bulgarian History of 19th Century", *Feminist Approaches in Culture and Politics*, 17 (2012): (Erişim: 06.07.2021). <http://www.feministyaklasimlar.org/en/sayi-17-haziran-2012/women-nation-and-narration-in-bulgarian-history-of-19th-c/>
- Angelova, Penka. "Women and Nationalism: on the Position of Women in the Nationalist Movements of the Balkan Peninsula", *UCLA Women's Law Journal*, 5:1 (1994): 49-61.
- Barbara Reeves-Ellington. "A Vision of Mount Holyoke in the Ottoman Balkans: American Cultural Transfer, Bulgarian Nation-Building and Women's Educational Reform, 1858-1870", *Gender and History*, 16: 1 (2004): 146-171.
- Nagel, Joane. "Masculinity and nationalism: gender and sexuality in the making of nations", *Ethnic and Racial Studies*, 21:2 (1998): 242-269.